

TUSOR PÉTER

A MAGYAR ÁGENSEK ÉS A RÓMAI HABSBERG-DIPLOMÁCIA A 17. SZÁZADBAN

2019. szeptember 16-án historiográfiai jelentőségű lépésre került sor a Magyarországi Intézet Klasszika-filológiai Kutatóközpontja szervezésében. Ettől a naptól kezdődően a 2019/2020-as akadémiai év folyamán már állandó munkatárs dolgozik heti rendszerességgel a nyári szünet után kapuit megnyitó vatikáni levéltár kutatótermében. Nem alkalmi ösztöndíjként, hanem állami közalkalmazottként látja el a nagymúltú vatikáni magyar történeti kutatások rezidensi feladatait. A Vatikáni Apostoli Levéltár mellett alkalmi inspekción tart az Apostoli Könyvtárban, a pápai Államtitkárság, valamint több szentszéki dikasztérium (például a Rítus-, a Propaganda- vagy Hitterjesztési Kongregáció, a Szent Hivatal, az Apostoli Penitenciária stb.) történeti archívumaiban, a szerzetesrendek központi levéltáraiban. A vatikáni magyar kutatói rezidens fő feladataként szisztematikus *Hungarica*-feltáró tevékenységet folytat a Klasszika-filológiai Kutatóközpont irányításával. A középkori és 20. századi vatikáni magyar dokumentumok gyűjtésének koordinációjába az MTA-PPKE Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoportja is bekapcsolódik. A római kutatói rezidens további fontos munkaköri feladata, hogy segítségére legyen a Vatikánban megforduló tágabb magyar kutatóközösségnek. Egyéni kérésre jelzetszempontosságok és -ellenőrzések, iratmásolat-megrendelések, egy-egy

kötet, busta szemrevételezése stb. terén áll eseti rendelkezésre. Kiterjedtebb vizsgálatok elvégzését külsősök számára ugyanakkor nyilvánvalóan nem áll módjában vállalni. E célból továbbra is Rómába kell utazni, viszont információkkal, tanácsadással segíteni fogja az egyéni kutatás elindulását.

A vatikáni magyar történeti kutatások római levéltári rezidensének munkába állása fontos lépés a római kutatási kontinuitás és állandó vatikáni levéltári magyar jelenlét megteremtése, valamint egy kisebb, ám hatékony, tisztán tudományos célokat szolgáló, funkcionális római magyar történeti intézet létrehozása szempontjából. A Fraknoi Vilmos püspök által 1894-ben megalapított Római Magyar Történeti Intézet (*Istituto Storico Ungherese di Roma*) 1904-es bezárására, illetve 1924–1927 közötti állami újrainyitását követően mindmáig nem beszélhetünk professzionális magyar vatikáni levéltári jelenlétről.¹ A gróf Klebelsberg Kuno által 1927-ben alapított, és a történeti intézetet elsorvasztó, felemészítő Római Magyar Akadémia (*Accademia d'Ungheria a Roma*) közel százéves működését mérlegre téve megállapíthatjuk: ez az intézmény mindennek tekinthető (kultúrház, diplomáciai kirendeltség, egyéni karrierérdekek színtere stb.), csak éppen professzionális tudományos intézetnek nem. Sőt, tevékenysége a vatikáni magyar történeti kutatások szervezése, irányítása, római jelenléte szempontjából kifejezetten károsnak mondható. Hiszen úgy tűnhet(ett) a külvilág számára, mintha ellátná (ellátta volna) ezt a feladatot, de valójában a szakavatott szemnek nyilvánvaló, hogy legfeljebb alkalmi látványtervezésekről beszélhetünk.²

1 A vatikáni magyar történeti kutatások historiográfiájának monografikus feldolgozása: Tusor 2004a. Online változata: http://institutumfraknoi.hu/magyar_torteneti_kutatasok_vatikanban; a letöltés időpontja: 2019. december 4.

2 Fenti kritikánk éle nélkül, de gyakorlatilag ugyanezt mondja a historiográfiánkat folytató kutató, Molnár Antal (2015, 691.) is: „Per struttura e bilancio, tuttavia, l'Istituto [Fraknoi] non è mai diventato un'istituzione autonoma e si configura in realtà come denominazione del »volto« scientifico dell'Accademia d'Ungheria in Roma. La

A római magyar jelenlét nemcsak a 20/21. századi tudományszervezés számára volt és marad fontos kihívás. Már a középkorban összetett problémának számított az Örök Városban a Magyarországot képviselő alkalmi és rendszeres követek, képviselők működése, legyenek akár bíborosok, püspökök vagy csupán egyszerű papok és szerzetesek.³ A kora újkorban pedig a római magyar képviseletet a Habsburg birodalmi diplomácia kezei között kellett új életre kelteni. Az alábbi írásban ez utóbbi kérdést vesszük közelebbről szemügyre a modern kori római magyar tudományos képviselet szervezési munkálatai alkalmából.

* * *

Magyarország és az Apostoli Szentszék kora újkori kapcsolatainak egyik központi problémája a magyar egyházi és politikai érdekek megfelelő érvényesítése volt. Vagyis az, hogy a magyar rendi vezetés miként tudta a pápával, a római Kúria meghatározó szereplőivel szempontjait,

---

mancanza d'indipendenza sul piano istituzionale, la grande ristrettezza delle risorse economiche, la progressiva riduzione dell'offerta di borse di studio nonché l'ampiezza di competenze derivanti all'Accademia dal suo profilo (non soltanto scientifico ma anche artistico e culturale) non hanno in definitiva consentito all'Istituto di assumere – sul modello dei grandi istituti storici romani – un adeguato ruolo organizzativo e di coordinamento delle ricerche a Roma e, all'interno di quelle, in Vaticano. La sua attività scientifica (oltre all'organizzazione di convegni, tavole rotonde e presentazioni di libri) nel quindicennio successivo al 1996 si è limitata prevalentemente all'accoglienza degli studiosi e, in parte, alla pubblicazione dei loro lavori.” A szerző feladata tanulmánya címe szerint az – akkoriban épp igazgatása alatt álló – Római Magyar Akadémia vatikáni kutatásokban 1980–2010 között betöltött szerepének bemutatása volt (olyan intézetek sorában, mint a *Belgisch Historisch Instituut te Rome*, *École française de Rome*, *Istituto storico ceco di Roma*, *Istituto storico italiano per il medioevo*, *Koninklijk Nederlands Instituut Rome*).

3 További irodalommal, legújabbban: Fedeles 2019, 35–54.

információit, esetleg elvárásait közölni, napirenden tartani, illetve érvényesíteni. Erre 1639-től páratlan módon egy részben diplomáciai jellegű intézmény, a római magyar agentúra, ahogy a forrásokban fel-feltűnik: *Agenzia d’Ongaria* állt rendelkezésére. A képviselet működésére a 17. század végéig vannak adataink. Politikai érdekérvényesítő tevékenységében mind az 1640-es évek derekán kimutatható az (erdélyi) protestáns és török fenyegetés valós súlyának bemutatása az Apostoli Palotában. Az 1670-es évek második felétől pedig Szelepchény György esztergomi érsek irányításával már-már professzionális hírszolgálatot és lobbitevékenységet végezve hozzájárult az Odescalchi-pontifikátus oszmánellenes attitűdjének elmélyítéséhez.⁴

Megkerülhetetlen kérdés, mi volt a magyar ágensek, illetve agenzia helye a római Habsburg diplomáciai képviselet rendszerében? Utóbbi 17. századi története még feldolgozásra vár, egyelőre csak fontos részeredmények születtek.⁵ Amennyire látszik, a század elején 1609-ig Francesco Gonzaga, valamint ömelle, illetve utána 1611-ig a követi feladatokat is jórészt ellátó Ottavio Paravicini bíboros, a Birodalom protektora hatékonyan képviselte és intézte II. Rudolf (1576–1612) és országai ügyeit.⁶ Miután utóda Paravicini Scipione Borghese bíboros nepos lett, Magyarország és az örökös tartományoké pedig már 1603-tól az olmtüzi püspök-bíboros

4 Tusor 2004b; Tusor 2012, 359–380.; Tusor 2014, 147–166., 154., 166. Szelepchény hírszolgálatára: Tusor 2005, 161. ssk (különösen 176. ssk).

5 További irodalommal lásd Koller 2013, 105–126.; *Fosi* 2006, 67–76.; Becker 2014, 219–251.; Mazzetti di Pietralata 2018, 37–62.; Mazzetti di Pietralata 2017, 161–204., különösen 179. ssk; szélesebb kontextusban: *Fosi* 1993, 45–56.; Lutz 1998, 449–456.; a 17. század végére további irodalommal lásd: Mihalik 2017, 228–242. – Az Eggenberg-féle 1638. évi konfliktusos rendkívüli követségre további irodalommal: Becker 2017, 203., és 214–215.

6 Gonzaga követségi irataira: Mazzoldi 1961, 44., 66–67., 70.; jelentései például: ÖStA, HHStA, Rom, Diplomatiscche Korrespondenz, Fz. 49.; Paravicino bíborosra: Fratarcangeli 2014, 39–72.; követi jelentései II. Rudolffhoz például: ÖStA, HHStA, Handschriftensammlung, W 290, vol. 12., *passim*.

Franz Dietrichstein volt,⁷ nagyban felértékelődött a rezidensi feladatokat ellátó Ludovico Ridolfi szerepe. Távollétekor alkalmanként fivére, a későbbi domonkos generális Niccolò Ridolfi helyettesítette.⁸ Míg például Pázmány Péter 1616-os pápai megerősítésének politikai, egyházpolitikai és jogi szempontból egyaránt roppant bonyolult ügyét Ludovico Ridolfi, részben pedig Pietro Aldobrandini komprotektor közreműködésével Dietrichstein protektorátusi auditora (és egyben ágense) Iacomo Olivieri intézte V. Pál pápával (1605–1621), az ügy végén a bullák expedíáltatásának aprómunkáját – Lodovico bresloui útja miatt – már Niccolò végezte el.⁹

II. Ferdinánd (1619–1637) trónra lépte után majd három évtizedig külön követ (*ambasciatore*) képviselte a császár és királyt a pápai udvarban, Paolo Savelli (1620–1632), Scipione Gonzaga (1634–1641), majd Federigo Savelli (1643–1649) hercegek személyében. Ezzel a Birodalom, Magyarország és az örökös tartományok képvisellete egy meglehetősen komplex rendszert alkotott: a követ mellett két protektor, illetve az őket helyettesítő komprotektorok, ezek auditorai, a *Rota Romana* birodalmi auditora, végül a sor végén a legtöbbet talpaló ágensek álltak. Az érdekképviselési struktúra összetettsége nem erősítette a működés hatékonyságát, ahogy elsősorban gondolhatnánk, hanem inkább gyengítette azt. A Barberini-pontifikátus mind professzionálisabb bürokráciája, illetve a birodalmi konkordátumot és a magyar királyi főkegyúri jogot számos ponton egyaránt megkérdőjelező törekvései egyre komolyabb problémákat okoztak a korábban rutinjellegű ügyek, például az uralkodói püspökkinevezések pápai megerősítésének, a bullák expedíáltatásának intézésében. Scipione Gonzaga több *dispacibus*

7 Wodka 1938, 64–68.

8 Lodovico Ridolfira további irodalommal: Tusor 2016, 35–36.; valamint Becker 2014, 234. A domonkos szerzetesre legújabbban: Giannini 2013, 99–103.

9 Távollévő fivére, Lodovico helyett ő látta el ideiglenesen a császári rezidensi feladatokat is. Tusor 2016, 90–91. és 173–181. Jelentései II. Mátyáshoz: ÖStA, HHStA, Handschriften., Ms.W290, vol. 13., *passim*.

vázolta a bécsi udvar előtt elképzeléseit,¹⁰ és 1637 őszén az összes szereplő részvételével értekezletet hívott össze a képviseleti munka összehangolására, érdek- és jogérvényesítő tevékenységének javítására. A követ, a protektorok, vice- és komprotektorok, a birodalmi Rota-auditor pontokba foglalták és III. Ferdinánd elé terjesztették javaslataikat.¹¹ A gyűlésre annak ellenére került sor, hogy Motmann nem javasolta azt, és még III. Ferdinándnak is írt emiatt, mondván: az Apostoli Palotában nem nézik jó szemmel az ilyesfajta gyűléseket, egyúttal pedig unkaöccsét, Wilhelm Theobald Motmannt – a Birodalom, Magyarország és a Habsburg-örökös tartományok protektorátusának auditorát – javasolta közös ágensnek.¹²

Az értekezlet egyik legfontosabb elképzelése tudniillik egy közös Habsburg császári és királyi ágens munkába állítása volt, aki a követ alárendeltségében működött volna, a protektorokhoz hasonlóan pápai „akk-

10 A több *dispacci*ból készített datálatlan kivonatok *Litterae et scripta per principem Bozzoli Roma transmissa...* címmel megtalálhatók: MNL OL, MKL, Propositiones et opiniones (A 33), fasc. *s.d.*, fol. 1041–1043 [5. cs.].

11 „Da molte mie antecedenti vostra maestà havrà con la sua somma prudenza comporre, che qua si cammina con studio particolare di distruggere i concordati di Germania nella elezione de vescovi, et altre dignità ecclesiastiche, et i iuspatronati della maestà vostra, e che sempre recorre di mandare la confirmazione di qualche elezione o presentazione difficultà, e bisogna provare gl'ultimi stati, che difficilmente e non sempre si trovano, per non esservi persona particolare, che ne tenga registro per l'interesse di vostra maestà, e procurarsi le spedizioni da vari spedizionieri di questa corte, che sono la maggior parte franchi, ne [...] ad altro, che al tirare quanto prima le loro mercedi, senza curarsi punto di praegiudicare ai sopradetti concordati e iuspatronati. Dopo molti discorsi però, che sopra questa materia habbiano tenuti questi signori cardinali protettori, comprotettori e di Harrach e monsignor Motman et io, si è risoluto concordemente di proporre alla maestà vostra il rimedio, che reverentemente le rappresento nel congiunto foglio per riceverne poi quelli ordini, che la infallibile prudenza di vostra maestà resterà servita di darmi.” Scipione Gonzaga III. Ferdinándhoz, Róma, 1637. december 5. (ÖStA, HHStA, Reichshofkanzlei, Protektorat, Fz. 1, fol. 14). A római ülésen elfogadott felterjesztés III. Ferdinándhoz: *ibidem*, fol. 147–148. Vö.: Keller – Catalano 2010, vol. 2., 217. (1637. szeptember 22.) és 245. (1637. november 17.).

12 Levele III. Ferdinándhoz, Róma, 1637. szeptember 26. ÖStA, HHStA Rom, Dipl. Korr., Fz. 54, Konv. Motmann 1637, fol. 56.

reditációval” is rendelkezett volna, amennyiben az Apostoli Datárián és az Apostoli Kancellárián kizárólag rajta keresztül intézték volna a császárt és magyar királyt illető ügyeket. Gonzaga kifejezetten ellenezte az önálló magyar agentúra felállítását, hiszen szerinte az csak növelte a Habsburg-érdekképviselőt összetettségét.¹³ A magyar püspökök egy ideig hajlottak a kompromisszumra. A már válságos helyzetet egy magyar küldött útján kívánták rendezni, és e rendezés után elfogadták volna a követ alá beosztott közös ágenst, ugyanakkor javasolták, hogy ennek bizonyos függése tőlük is legyen.¹⁴ 1639. szeptemberi értekezletükön, mint már előkerült,

13 „Constituendus expeditor a sua maiestate, a quo et dependeret, neque ab aliis et eo minus ab episcopis Hungariae, cum ius sit suae maiestatis, et eodem sola habeat facultatem constituendi, sic fit apud regem catholicum in suis episcopis electis. Ne si secus fieret, generaretur confusio in solutione annatae solitae expeditionum. 2°. Si enim ipse dependeret ab episcopis praedictis, verendum esset ne daretur ipsis occasio constituendi corpus aliquod ecclesiasticum separatum a toto corpore regni. Quod esset malae consequentiae. 3°. Praedictus agens esset dependens ab episcopis, possent ad libitum accordari in dataria et facere expeditiones, prout placerent, et sic perderetur sensim nomen iuris patronatus. 4. Deinceps in huiusmodi forma non peteretur amplius ius patronatus a sua maiestate, sed a praedicto corpore ecclesiastico. 5. Si permittat sua maiestas, ut agens sit constitutus ab episcopis, consentiet, ut ius patronatus sit episcoporum et non suae maiestatis. 6. Et talis agens vel expeditor debet esse persona talis, quae non praetendat interesse ullius pensionis, beneficii, aut alterius commodi, cum eiusmodi interesse esset contra stylum huius curiae. 7 [*kihívva: Quod multum interest in tali negotio providere de persona*] Et conveniens esset in tali negotio haberi personam sufficientem in servitio Caesaris, quia cum maiore decore et auctoritate posset servire.” A bécsi udvari magyar kancellária kivonatai. MNL OL, MKL, Prop. et op. (A 33), fasc. s.d., fol. 1041.

14 „De Hungariae episcopatibus si sua maiestas tractare velit ex fundamentis hoc negotium urgendum esse, praesertim per oratorem suae maiestatis, cui si ita videbitur, adiungi posset pro informatione et auxilio Romae interim aliquis nationalis, donec res in ordinem redigantur. Eique sustentatio ex Hungaria providenda. Dispositis et bene ordinatis videlicet discedenteque illo nationali sufficere aliquem agentem communem, sive sollicitatorem, qui cum dependentia ab oratore et curam rerum habeat, et necessaria sollicitet ac procuret. Qui ex subsidio episcoporum nominatorum et nominandorum facile sustentabitur. 3. Ut inseratur praesentationibus, quod nisi medio huius sollicitatoris sive agentis procurata praesentatio non valeat, esse praesens inconveniens. 4. Ut eiusmodi agens solum a sua maiestate dependentiam habeat, id quidem in electione sive prima constitutione talis agentis admitti posse. Caeterum

végül mégiscsak az önálló magyar agentúra létrehozása mellett döntöttek, és elképzelésüket sikerült a bécsi udvarral is elfogadtatni. A spanyol alattvaló calabrese Pietro Giacomo Favilla, az első közös magyar ágens hamar integrálódott a császári és királyi római Habsburg-képviselőbe. 1644. április 24-én például a Szent Kollégium dékánjának, Marcello Lanti bíborosnak,¹⁵ Federigo Savelli követnek és Francesco Barberini bíboros neposnak a tanácskozáását már ő szervezte meg, hogy ezzel előmozdítsa Lippay György esztergomi érsek elhúzódó pápai megerősítését.¹⁶

A magyar epizkopátus érdekérvényesítő képességét mutatja, hogy a képviseleti rendszer hatékonyságát az 1650-es évek elejére végül úgy sikerült egyszerűsíteni és ezzel javítani, hogy a magyar ágens, Pietro Giacomo Favilla lett Magyarország és az örökös tartományok protektorátusának auditora, aki ezt kifejezetten javasolta, sőt ambicionálta. Ennek köszönhetően a magyar konzisztoriális ügyek intézése eggyel kevesebb kézen ment keresztül.¹⁷ Az előzmény egy elhúzódó konfliktus volt, melynek során az 1638-ban

---

deinceps etiam ab episcopis, qui suas confirmationes urgebunt, et a quibus sustentationem accipiet, dependentiam aliquam habere oportebit.” MNL OL, Prop et op. (A 33), fasc.s.d., fol. 833 (A magyar püspökök Gonzaga követ javaslataira adott válaszána kivonata).

15 Vö.: Gauchat 1935, 37.

16 „Et in questo trattato mi lasciò [i.e. Francesco Barberini], perché sopra gionse il signor duca Sauelli novamente dichiarato ambasciadore Cesareo, che con gran corteggio era andato alla prima udienda del papa, dove io servendolo l’havevo lasciato. Domenica passata 28 del passato ho procurato, che si fossero giontati [?] il signor cardinale decano, signor cardinale Sauelli col signor cardinale Barberino per determinare quando si dovea tener la congregazione per li negozi di vostra signoria illustrissima”. Pietro Giacomo Favilla római ágens Lippay Györgyhöz, Róma, 1644. március 5. PL, AS, Act. rad., class. X, n. 196, 13. cs., fol. 231–237.

17 Kinevezési ügyének iratanyaga (melyet külön tanulmányban tervezünk feldolgozni): ÖStA, HHStA, Rom, Varia, Kart. 9, Konv. Ernennung des Pietro Jacopo Favilla zum Auditor für Ungarn und die Erblande 1652–1654. Levelezése Harrach bíboros protektorral: ÖStA, AVA, Gräfl. Harrach’sches Familienarchiv, Kart. 139, Konv. Favilla; és Kart. 147. – Érdemes itt megemlíteni azt a képviseleti integrációs törekvést is, amelyet W.T. Motmann képviselt, aki szerint a Birodalom, valamint Magyarország

elhunyt C.H. Motmann unokaöccse, Wilhelm Theobald (Guglielmo Theobaldo) Motmann, Magyarország és az örökös tartományok protektorátusának auditora¹⁸ és Pietro Giacomo Favilla rendre egymást vádolták a magyar püspökök pápai megerősítésével kapcsolatos problémák miatt. A viszálykodás szerencsés hozadéka a történettudomány számára, hogy megörökítette a protektorátus és az agentúra kooperációjának pontos ügymenetét a konzisztoriális javadalmak betöltésének előkészítésében, amely mindkét római érdekképviselői intézmény központi feladata volt.¹⁹ Favilla bizalmi tőkéje a magyar főpapoknál kimeríthetetlen volt,²⁰ panaszára Lippay György prímás felháborodott hangú levélben követelte az ifjabbik Motmann leváltását az auditorságból,²¹ pedig utóbbit személyesen ismerték, 1630 elején ő hozta Rómából Pázmány Péter bíborosi birétumát.²² És bár eltávolítását Harrach bíboros protektor ellenében nem tudta elérni, Motmann utódlásánál sikerrel érvényesítette befolyását a magyar ágens javára.

és az Örökös Tartományok protektorságának általa betöltött auditora valójában közös intézmény, és nem egyszerű „perszónálunióról” van szó. Vö.: Keller – Catalano 2010, vol 2., 496. (1644. július 11.).

18 Vö.: Keller – Catalano 2010, vol. 1., 414. (*ad indicem*).

19 A nyilvánvalóan W.Th. Motmann által fogalmazott irat: MNL OL, Litterae Roma exaratae (A 29), ad n. 23/1645.

20 Már Lósy Imre prímás (1637–1642) kiállt érte működése kezdeti időszakában: „Agens noster, dominus Petrus Iacobus Fauilla, quomodo cum vestra eminentia hac de re saepius tractaverit, candide et ingenue perscripsit, nihil aliud addendo vel demendo, quam quod vel ab eminentia vestra vel ab aliis eminentissimis dominis cardinalibus audivit, sincere ac fideliter sacri collegii iura nobis proponendo, nos vero e converso usurpatae hactenus gratiae obtentionem semper illi intimabamus. Quapropter si quis in hoc genere aliud de eo forsitan suggereret, id sane absque insigni iniuria boni viri minime fieri posset, mihi equidem eius sinceritas et fidelitas valde probatur, praesertim cum hactenus non nisi gratis sua servitia exhibuerit.” Levele Francesco Barberinéhez, Nagyszombat, 1639. november 12. BAV, Barb. Lat., vol. 6894, fol. 22r–23v.

21 Lippay György III. Ferdinándhoz, Érsekújvár, 1645. október 19. MNL OL, MKL Litt. archiep. (A 30), n. 189/1645.

22 Hanuy 1911, n. 578–579.

A megoldás: az auditorság és az agentúra egyesítése csak átmeneti volt, Favilla korai halála után visszaállt az a korábbi, Dietrichstein esetében fennálló rendszer, miszerint a bíboros protektor római ágense volt egyúttal a protektorátus – ügyintézésére jogosult – auditora, nem pedig a magyar egyháziak közös képviselője. Az új ágens Pietro Giacomo Larzona-Favilla hiába ambicionálta ezt, és Lippay primás is hasztalan járt közben a császári Titkos Tanács két befolyásos tagjánál, Johann Weikhard von Auersperg hercegnél és Ferdinand Sigismund Kurz grófnál, Harrach bíboros befolyása ezúttal erősebbnek bizonyult,²³ Magyarország és a Habsburg örökös tartományok bíboros protektorátusának auditorául Harrach saját ágensét, Michele Orsuccit választotta.²⁴ A protektorátus auditorságának – elhúzódo – betöltése minden ellenkező törekvés dacára nem volt részlegesen sem függetleníthető a protektortól, hiába hangoztatta Larzona-Favilla, hogy a kinevezés nem a

23 „[...] nè credo che per l'auditorato il signor cardinale Harrach farà altro, che buona relation della mia persona appresso l'imperatore, perché non solo fin dall'anno passato per sua lettere particolare m'haveva dato buona intenzione di secondar i sensi di sua maestà Cesarea, ma quando era in Roma monstrava star con me in buono affetto, e mi promesse far di me buona attestazione apresso l'imperatore.” 1655. augusztus 31-ei jelentésében. PL, AS, Act. rad., class. X, 25. cs., fol. 400–402. Larzona-Favilla már 1655. elején kérte Lippay primást, hogy járjon közben érdekében Harrachnál, és tudassa a bíborossal, hogy III. Ferdinánd öfeléje hajlik. Sőt, egyúttal kérte, hogy a magyar primás szerezzé is meg számára az uralkodói kinevezést: „Intanto potrà favorirmi appresso sua maestà Cesarea affinché me si mandi la patenta di detto officio per poter riveder li processi delle chiese, si bene durante il conclave et sin'à tanto, che non sia creato il nuovo pontefice in questa corte li negozi silent.” Jelentése Lippay Györgyhöz. Róma, 1655. január 16. PL, AEV, n. 216. – Larzona-Favilla levelezése Harrach bíborossal, illetve III. Ferdinánddal: ÖStA, AVA, Familienarch. Harrach, Kart. 145., Konv. Larzona és Kart. 148. *passim*; ÖStA, HHStA, Rom, Varia, Kart. 9, *s.f.*

24 „Ho accettato per auditore un tale [Michele] Orsuccì.” Keller – Catalano 2010, vol. 4., 97. (1655. április 15.). – A magyar ágens Larzona-Favilla 1655. augusztus végi bizakodása tehát teljesen indokolatlan volt, hiszen a protektor már áprilisban Orsuccì mellett döntött, s ez a magyar főpapokkal való nem különösebben szívélyes viszonyának ismeretében, illetve annak tudatában, hogy Larzona-Favilla – miként az előző jegyzetben láthattuk –, tulajdonképpen meg akarta kerülni őt, egyáltalán nem meglepő.

protektor, hanem az uralkodó joga,²⁵ és hozott fel személyes/családi,²⁶ presztízbeli²⁷ és gyakorlati szempontokat²⁸ saját maga mellett.

- 25 „[...] il detto signor cardinale monstrò sensi contrari di quanto m'havea promesso, et oretenus et in scriptis, et haverrebbe voluto che in detto auditorato fosse continuato il suo agente. E perché il conferir detta carica non spetta al signor cardinale, ma a sua maestà Cesarea, il quale conosce molto bene le mie ragioni, però prego vostra eccellenza ritrovando facile l'adito di parlare di questo negozio, se così li parerà, mi farà favore rappresentarle la buona intenzione datami dal detto signor cardinale [...]” Pietro Giacomo Larzona-Favilla római ágens Lippay Györgyhöz. Róma, 1656. november 4. (PL, AS, Act. rad., class. X, 28. cs., fol. 302–305.)
- 26 „e per la troppo ardenza e fedeltà, con la quale difendo le ragioni sudette [*tudnik III. Ferdinánd érdekeit és a magyar korona jogait*], mi rendo odioso di maniera, che perdo le speranze di poter conseguire dignità ecclesiastiche, o vero altri offizi temporali, e però non par debito di giustizia, che in tempo ch'io aspettavo d'esser avanzato da sua maestà Cesarea in detta carica, et ad altri honori maggiori, adesso ne restassi privo di quelli de'quali la mia casa ne stava in possesso per haverli esercitato, e detto mio zio et io, esso vivente e dopo, per farli essercitare dal agente del signor cardinale sudetto, il quale non è altro ch'un mero servitore di detto signor cardinale, ed io son vasallo, servitore e ministro dell'augustissima casa d'Austria.” Uo. Az auditor uralkodói kinevezésének jogát Lippay primás is hangoztatta 1645-ben. MNL OL, MKL, Litt. archiep. (A 30), n. 189/1645. Sőt már ekkor feltűnik az elképzelés, hogy a magyar ágens legyen a bíboros protektorátus auditora. ÖStA HHStA, Rom, Dipl. Korr., Fz. 55, Konv. G. Jakusith 1645, fol. 3v). A jelek szerint Harrach már akkor is elsődlegesen saját jogának tartotta az auditor kijelölését: „Ho dichiarato il Sign. Motmann auditore della mia comprotezione di Germania [!]” Keller – Catalano 2010, vol. 2., 664. (1644. október 24.).
- 27 „Non stimo detta carica per li emolumenti, perché ne farei un donativo a chi comanda sua maestà Cesarea, mer per la reputazione di questa corte, quale per esser incospetto d'un mondo, e risiedono molti, e tran ministri di precenci grandi, oltre questi signori della sede apostolica, li quali havendomi conosciuto nell'esercizio di detta carica e nell'agenzia d'ongaria, mi stimono per servitore dell'augustissima casa d'Austria, ed hora venendo esercitata detta carica d'altri, quali non sono servitori, nè hanno il merito del servizio, sarei io imputato o di poca abilità o vero per qualche demerito fosse caduto in disgrazia della corona.” Pietro Giacomo Larzona-Favilla római ágens Lippay Györgyhöz. Róma, 1656. november 4. (PL, AS, Act. rad., class. X, 28. cs., fol. 302–305.)
- 28 „Oltre che detto agente d'Harach non fa nessuna fatica per noi, o per l'interessi delle nostre chiese d'ongaria, ma solamente fa sottoscrivere un memoriale della proposizione al protettore, e per questo semplice atto, si prenda anticipatamente dieci docati di camera, et in reliquis poco cura se passano, o nè le chiese, e tutt' il peso della fatica

A császári és királyi Habsburg-képviselet sokrétűsége mellett a napi ügyintézést nagyban hátráltatta, ha a protektor nem az Örök Városban rezideált, mint Dietrichstein, majd ő utána Ernst Adalbert von Harrach (1644–1655–1667). A *cardinali nazionali* protektori kinevezését részben politikai, részben presztízs szempontok indokolták a császár udvarban, hogy ezzel is növeljék a császári koronabíborosok tekintélyét és ennek révén a Habsburg-befolyást a római Kúriában és a Szent Kollégiumban, elsősorban stratégiai célok elérése érdekében (segélykérés, politikai befolyásolás, konklávék ügyében).²⁹ E törekvéseknek a történeti megismerés hatalmas hasznát látja, hiszen így mindazon ügyek, amelyek Rómában leginkább szóban intéződtek, írásban zajlottak a Birodalom területén lakó protektorok, és a római adminisztratív munkát végző auditoraik között.³⁰ A hatékonyságot ugyanakkor nagyban rontotta a protektorok távolléte, pontosabban csupán alkalmi megjelenése az Örök Városban.³¹ A probléma súlyát jól érzékelteti Favilla kifakadása, aki türelmét veszítve a következőket írja 1651 tavaszán: „Io persa la pazienza, ne volevo scrivere a sua maestà Cesarea, ma poi ne scrissi a monsignor illustrissimo cancelliero [György Szelepchény], e l’ho informato [...] d’ogni cosa, e pregai che s’adoperasse o che sua maestà Cesarea costituisse il protettore, che

---

di superar le difficoltà, restò a me, onde dovendosi conferir detto auditorato, si deve per giustizia a me per le ragioni sudette.” Pietro Giacomo Larzona-Favilla római ágens Lippay Györgyhöz. Róma, 1656. november 4. (PL, AS, Act. rad., class. X, 28. cs., fol. 302–305.)

29 Lásd Tusor 2018, 251–276, különösen 266–276.

30 Olivieri és (utóda, a korábban Paolo Savelli követ titkára) Pier-Francesco Paoli, Giovanni Barsotti és Michele Orsucci jelentései, utasításai: MZA, Rod. Arch. Dietr., kart. č. 430., 436., 438–439., 441; ÖStA, AVA, Arch. Harrach, Kart. 136. 147–148.; BAV, Vat. Lat. vol. 13513–13517. Vö.: Parma 2013, 147–155.; Jedin 1931, 377–425. – Barsotti tevékenységére számtalan adat: Keller – Catalano 2010, vol. 2, *passim* és vol. 1, *ad indicem*.

31 Harrach bíboros például római tartózkodásai alkalmával viszont rendre eleget tett protektori köteleinek, aláírásait rendre megtaláljuk protektorátusához tartozó püspökségek kánoni kivizsgálási jegyzőkönyveinek konzisztoriális példányain.

resiede in Roma, come fan tutte l'altre corone, o scriva al signor cardinal Colonna, raccomandandoli l'interessi de'signori Ongheri, finché si provvederà de protettore [...]”³² Ráadásul a magyar püspökök viszonya mind Harrach, mind az őt gyakran helyettesítő, követi feladatokat is ellátó Girolamo Colonna protektorral meglehetősen feszült volt, leginkább a protektori illeték (*propina*) fizetése körüli vitájuk miatt.³³ A 17. század második felében, vizsgálatainkat XI. Ince pontifikátusának végéig vezetve ugyanakkor azt láthatjuk, hogy mindezek a funkcionális problémák elhalványulnak. Ebben két tényező játszhatott szerepet. Az egyik, hogy Colonna, illetve Harrach halálát követően a császári követséget, illetve mindkét protektorátust egy személy: Friedrich von Hessen-Darmstadt (1666/67–1673), majd Carlo Pio di Savoya (1673–1689) bíboros töltötte be. A másik: a Pamphili-, Chigi-, Rospigliosi-, Altieri- és Odescalchi-pontifikátusoknak a Habsburgokkal szembeni sokkalta barátságosabb attitűdje a Barberini-korszakhoz képest.

A római magyar ágensek világa szervesen illeszkedett a kora újkori római társadalom szövetébe. A tisztséget igyekeztek családon belül továbbörökíteni. Pietro Giacomo Favilla halála után két unokaöccse is tudósította, képviselte a magyar főpapokat az Örök Városban.³⁴ Az 1639-től

32 Pietro Giacomo római ágens Lippay Györgyhöz. Róma, 1651. április 1. PL, AS, Act. rad., class. X, 10. cs., fol. 42–50.

33 „Le rappresento solo, che vostra eccellenza non si lasci mettere in considerazione, che il signor cardinal Colonna ci sia poco favorevole, però che egli non havendone havuto occasione alcuna, non ha niente contro di noi, anzi n'ha ricevuto molta servitù, qualche il suo auditore fece, lo fece per interesse suo, e del cardinale...” Pietro Giacomo Larzona-Favilla római ágens Lippay Györgyhöz. Róma, 1654. augusztus 1. (PL, AS, Act. rad., class. X, 22. cs., fol. 7–9.) – 1650-ben Colonna például Draskovich György győri processzusának lefolytatásáért 30 scudót kért, melyet Favilla mint újtást ellenzett, és ebben még Harrach kardinális is igazat adott a magyar ágensnek. Keller – Catalano 2010, vol. 3., 440. (1650. október 18.).

34 Pietro Giacomo Larzona-Favilla mellett az ifjabb Pietro Giacomo Favilla. Lásd levelét Lippay Györgyhöz, Fermo, 1655. október 21. PL, AS, Act. rad., class. X, 26. cs., fol. 185.

szolgáló magyar ágens római kapcsolatrendszerét mutatja, hogy az utódlás biztosításához Goswin Nickel jezsuita generális közbenjárását is megtudta szerezni nővérének fia, Larzona-Favilla javára,³⁵ akinek a magyar agentúrát nevével és vagyonával egyetemben tulajdonképpen átörököltette, és aki már megbízatása előtt átvette a folyó ügyek intézését.³⁶ A pozíciót mindazonáltal csak átmenetileg sikerült a családban tartani, hiszen ugyanúgy, mint például 1634-ben a császári követség esetében,³⁷ itt is rendre pályázók sora törekedett megszerezni a presztízszt, jövedelmet és valamelyest kúriai bennfentességet biztosító tisztséget.³⁸

* * *

Az önálló római magyar agentúra működése csupán a rendi „önkormányzat” keretei között volt lehetséges. A Habsburg-abszolutizmus

35 „Dominus Ioannes [!] Petrus Favilla illustrissimae dominationis vestrae agens in hac Romana curia non multo ante mortem, quam nuperrime Christiane et pie obiit, instantanter me rogavit, ut suum ex sorore nepotem commendarem... pro officio, quod ipse eatenus gesserat fideliter atque ut sperabat, cum... satisfactione, recepi me facturum eoque libentius, quod ipse vir probus et sincerus fidenter affirmaret, suum illum nepotem esse isti muneri gerendo plane idoneum, omino credo ita esse [...]" Levele Lippay Györgyhöz, Róma, 1654. június 20. PL, AS, Act. rad., class. X, 21. cs., fol. 293.

36 „Non dubito, quin illustrissima celsitudo vestra aliunde etiam defuncti domini Favillae, prout et ex nuperis meis mortem intellexerit. Reliquit is ex sorore nepotem rerumque suarum prout et nominis et cognominis ex asse haeredem, qui celsitudinis vestrae negotia in hac curia absque interruptione oportunitis locis sollicitat et prosequitur, utpote qui hodie etiam breve pro ingressu ad monasterium monialium se transmissurum sperat, et sic de aliis prout ea expediri vel potius obtineri poterunt.” Paulus de Tauris O.F.M.Obs. Lippay Györgyhöz, Róma, 1654. június 13. PL, AS, Act. rad., class. X, 21. cs., fol. 258.

37 Becker 2014, 232–235.

38 1665-től átmenetileg a volt bécsi nunciatúrai auditor, Francesco Galli, majd az ő Bolognába távozta után hamarosan De Vecchi apát lépett a több mint két évtizedig szolgáló Favillák helyébe. Lásd Vanoviczi János levelét Szelepchény Györgyhöz, Róma, 1667. október 20. ŠOBA, Archív Mariánskej Provincije Františkánov, lad. 60, fasc. 2, n. 3h. Kiadva: Tóth 2001, 228–229.

ugyanis már a 18. század elején megszüntette az állandó szentszéki magyar képviseletet. Szerepét egy újonnan létrehozott és egészen 1918-ig működő összbirodalmi intézmény, a császári és királyi agenzia (*K.u.K. Agentie für Geistliche Angelegenheiten*) vette át³⁹ Az az intézmény, melynek létrehozása szükségességét, mint fentebb már láthattuk, Scipione Gonzaga követ már az 1630-as évek végén felvetette. Bár nem volt szorosan kötelező, a magyar püspökök az előzmények nyomán, illetve praktikus megfontolásokból rendre éltek szolgálataival. Egyes főpapoknál, mint például Esterházy Károly egri püspöknél újra jelentőssé válik a saját ágens, ágensek szerepe.⁴⁰

A római magyar agenziának a kora újkori működése a rendkívül csekély magyar külkapcsolatoknak – melyek intézése köztudomásúlag uralkodói felségjog volt – különleges fejezete. Mint már az 1628-as egyházi gyűlés megfogalmazta: nem csupán a magyar prelátusok, hanem az ország ügyeit is képviselte volna a kora újkori *Grand Teatro del Mondo* színpadán.⁴¹ A közös ágens ugyanakkor végül alaprendeltetése szerint nem az egész ország, hanem az első államalkotó rend, az egyházi rend ügyeiben („in ocurrentibus quibusvis ecclesiasticum statum concernentibus negotiis nostro et totius cleri Hungariae nomine”) járt el, miként az egyetlen fennmaradt ágensi kinevezőirat mutatja.⁴² A politikai eseményekről adott

39 Blass 1954, 47–89. Az *Agentie* több száz doboznyi Bécsben található anyaga még gyakorlatilag feldolgozatlan.

40 Lásd alább az utolsó jegyzetet.

41 „Ad Praelatorum et alia huius Patriae negotia in Curia Romana promovenda omnino necessarium esse videbitur, ut ad instar priorum temporum certus agens ibidem residens conducatur, qui praeter taxam literarum expediendarum res nostras suis sumptibus procuret. In eum igitur finem, si praepositura Sáagiensis vacaverit, a sacratissima Caesarea regiaque maiestate obtineri debet.” Péterffy 1742, 231.

42 ŠOBA, Arch. Mar. Prov. Frant., lad. 60, fasc. 2, ad n. 3c. A Habsburg központi államhatalom a jelek szerint nem járult hozzá, hogy a magyar egyházi rend a teljes országot *de iure* képviselhesse az Örök Városban, ugyanakkor jóval megengedőbb volt Scipione Gonzaga követnél, aki már az önálló magyar egyházi agenziában is

tájékoztatások, az alkalmi uralkodói megbízások⁴³ azonban *de facto* valóban az egész Magyar Királyság római képviselőjévé tették az agenziát. Ezt nagyban megerősíti, hogy 1642-ben a római ágens képviselte a magyar nemesség vezetőjének, Esterházy Miklós nádornak (1625–1644) igényét a Kúriában a volt bécsi nuncius Malatesta Baglionival szemben, aki 1500 arannyal maradt adósa.⁴⁴ Mi több, 1656-ban a magyar ágens magát tartotta III. Ferdinánd egyetlen diplomáciai képviselőjének az Örök Városban!⁴⁵ Az állandó képviselet ellenére a római magyar jelenlét és érdekérvényesítés szervezési és anyagi korlátait mutatja ugyanakkor, hogy többéves erőfeszítés és külön megbízott kiküldése ellenére a magyar királyné, Árpádházi Margit béatifikációját nem sikerült sikerre vinnie a kuriális bü-

---

veszélyt látott az uralkodói jogokra nézve („alkalom az ország testétől elkülönülő egyházi terület létrehozására”, illetve „ha őfelsége megengedi, hogy az ágensi hivatalt a püspökök létesítsék, elismeri, hogy a főkegyúri jog a püspököké és nem őfelségé” – írta Bécsbe). Lásd fentebb, 15. sz. jegyzet.

- 43 Vö. például: MNL OL, MKL, Conceptus expeditionum (A 35), n. 534/1651. Favilla hosszas jelentése III. Ferdinándnak a boszniai püspökség ügyében korábban folytatott tárgyalásairól Gaspere Mattei bíborossal és Francesco Ingolival, Róma, 1648. július 26. MNL OL, MKL, Litt. Roma exaratae (A 29), n. 28/1648, fol. 14r–17v („Per corrispondere [...] per la grazia che co' tanta benignità si è compiacciuta di far me con commandarme con la sua clementissima delli 29 di Maggio l'interessi di monsignor vescovo di Bosna [...] come sarà meglio il signor ambasciatore li riferirò il tutto e formarò il memoriale per il papa e del tutto se ne darà parte a vostra maestà Cesarea [...]"). Federigo Savelli követ augusztus 1-jei levele a Favilla által előkészített pápai audienciáról, uo., n. 29.
- 44 Esterházy Miklós Francesco Barberinihez, Nagyszombat, 1642. február 12. BAV, Barb. Lat., vol. 6905, fol. 5r–6v.
- 45 „non essendo qui nè ambasciatore, nè protettore dell'imperio, sua maestà Cesarea non ha altro servitore, che me, il quale fatigo et invigilo con ogni fedeltà a favor dell'interessi della sua corona, e delle chiese ongariche, et insisto contro tutti li signori ministri e sacro collegio, affinché non si faccia pregiudizio [...]” Magyar királyi tanácsosként nem is teljesen alaptalanul állítja ezt Pietro Giacomo Larzona-Favilla római ágens. Kijelentésére ugyanakkor Colonna bíboros protektor átmeneti távolléte ragadtathatta csupán. Levele Lippay Györgyhöz. Róma, 1656. november 4. (PL, AS, Act. rad., class. X, 28. cs., fol. 302–305.).

rokrácia útvesztőiben az 1640-es évek folyamán.⁴⁶

A római magyar agenzia az Apostoli Szék és a magyarországi katolicizmus premodern érintkezéseiben évtizedekig kulcsszerepet játszott. Ezen érintkezések mélyebb történeti megismerésében felbecsülhetetlen jelentőségű lenne egy-egy ágens itáliai iratanyagának, a hozzájuk Magyarországról írt utasításoknak a fellelése. Az ágensi jelentésekben és utasításokban ugyanis minden olyan ügy, kérdés előkerül egy helyen, még hozzá sokszor értékes háttérinformációkkal kiegészítve, amelyek feltárása a különféle szentszéki hivatalok levéltárából csak hosszadalmas, aprólékos munkával lehetséges, ha egyáltalán lehetséges.⁴⁷

A kora újkori ágensi iratok felkutatása, miként annyi más, még elvégzetlen vatikáni, itáliai feltáró munka, vonzó és izgalmas távlatokat kínál egy reménybeli római magyar kutatóközpontnak – melyet talán Cseles Márton jezsuitáról, Juliánus barát vatikáni felfedezőjéről lehetne elnevezni – és vele együtt a Magyarságkutató Intézet Klasszika-filológiai Kutatóközpontjának is.

46 Ebbe a magyar vonatkozású ügybe kivételesen Christoph Peutinger birodalmi Rota-auditor is bekapcsolódott, aki bár részt vett Habsburg-érdekképviselői munkájában, elődeihez Giovanni Battista Remoldóhoz és Cornelius Heinrich Motmannhoz képest szemmel láthatóan visszafogottabban, miként utódai, Johann és Jakob Emerix is. Tusor 2007, 476–480. Peutingerre: uo. 477, 81. j., és Blass 1954, utódaira külön is: Tocci 1982, 10–13.

47 Miként azt a 18. század viszonylatában az egyetemi kutatószemináriumomon készült tanulmány is bizonyítja, mely a császári agentúrával is kooperáló ágensi dinasztia: Giuseppe Maria, Giorgio, ifj. Giuseppe és Petro Merenda, majd Domenico Sala – a megrendelő Esterházy egri püspök kívánságára nem olasz, hanem latin nyelvű – jelentéseit, utasításait hasznosította. Antal 2007, 21–54., különösen 12.

FORRÁSOK

- BAV   Biblioteca Apostolica Vaticana
MNL OL   Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
MKL   Magyar Kancelláriai Levéltár
MZA   Moravský Zemský Archiv
ÖStA   Österreichisches Staatsarchiv
AVA   Allgemeines Verwaltungsarchiv
HHStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv
PL   Primási Levéltár
AEV   Archivum Ecclesiasticum Vetus
AS   Archivum Saeculare
ŠOBA   Štátny Oblastný Archív (Bratislava)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Antal 2007.*   Antal Beatrix: Esterházy Károly és Róma. *Archivum. A Heves Megyei Levéltár Közleményei*, 18. (2007) 21–54.
- Becker 2014.*   Rotraud Becker: Die Neubesetzung der kaiserlichen Gesandtschaft in Rom im Jahr 1634. Italienische Fürsten als Gesandte des Heiligen Römischen Reiches. *Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken*, 94. (2014) 219–251.
- Becker 2017.*   Rotraud Becker: Das Präzedenzrecht des Praefectus Urbis. Ein Konfliktthema der Zeit Kaiser Ferdinands II. *Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken*, 97. (2017) 175–236.
- Blass 1954.*   Richard Blass: Die k.k. Agentie für geistliche Angelegenheiten. *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 7. (1954) 47–89.
- Fedeles 2019.*   Fedeles Tamás: A Magyar Királyság diplomáciai képvi-

- selete a Szentszéknél Mátyás király korában. In: *Uő* (szerk.): *Mátyás király és az Egyház*. Pécsi Tudományegyetem Egyháztörténeti Kutatóközpont, Pécs, 2019. 35–54. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 10)
- Fosi 1993.* Irene Polverini Fosi: A proposito di una lacuna storiografica. La nazione tedesca a Roma nei primi secoli dell'età moderna. *Roma Moderna e Contemporanea*, 1. (1993) 45–56.
- Fosi 2006.* Irene Fosi: La famiglia Savelli e la rappresentanza imperiale a Roma nella prima metà del Seicento. In: Richard Bösel – Klingenstein Grete – Alexander Koller (Hrsg.): *Kaiserhof – Papsthof (16.-18. Jahrhundert)*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2006. 67–76.
- Fratarcangeli 2014.* Margherita Fratarcangeli: Per un profilo del cardinal Ottavio Paravicino. *Archivio della Società Romana per la Storia Patria*, 134. (2014) 39–72.
- Gauchat 1935.* Patritium Gauchat O. M. Conv. (ed.): *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi sive summorum pontificum, S.R.E. cardinalium ecclesiarum antistitum series. A pontificatu Clementis PP. VIII (1592) usque ad pontificatum Alexandri PP. VII (1667)*. Vol. 4. Sumptibus et typis Librariae Regensbergianae, Monasterii, 1935.
- Giannini 2013.* Massimo Carlo Giannini: Three General Masters for the Dominican Order. In: *Id.* (ed.): *Papacy, Religious Orders and International Politics in the 16th and 17th Centuries*. Viella, Roma, 2013. 99–103.
- Hanuy 1911.* Hanuy Ferenc (kiad.): *Pázmány Péter bíbornok, esztergomi érsek, Magyarország prímása összegyűjtött levelei*. Vol. 2. M. Kir. Tud.-egyetemi nyomda, Budapest, 1911.
- Jedin 1931.* Hubert Jedin: Propst G.B. Barsotti, seine Tätigkeit als römischer Agent deutscher Bischöfe (1638–1655) und seine Sendung nach Deutschland. (1643–1644). *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*, 39. (1931) 377–425.

- Keller – Catalano 2010.* Katrin Keller – Alessandro Catalano (Hrsg.): *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667)*. Vol. 1–7. Böhlau Verlag, Wien-Köln-Weimar, 2010.
- Koller 2013.* Alexander Koller: La rappresentanza imperiale a Roma intorno al 1600. Una panoramica. In: Irene Fosi – Alexander Koller (ed.): *Papato e impero nel pontificato di Urbano VIII*. Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano, 2013. 105–126.
- Lutz 1998.* Georg Lutz: Roma e il mondo germanico nel periodo della guerra dei Trent'Anni. In: Gianvittorio Signorotto – Maria Antonietta Visceglia (ed.): *La corte di Roma tra Cinque e Seicento. „Teatro” della politica europea*. Bulzoni, Roma, 1998. 425–460.
- Mazzetti di Pietralata 2017.* Cecilia Mazzetti di Pietralata: Federico Savelli, tugendhafter Adliger, Militär und Diplomat: Die Genese einer Selbstdarstellung zwischen Papsttum und Kaisertum. In: Sabina Brevaglieri – Matthias Schnettger (Hrsg.): *Transferprozesse zwischen dem Alten Reich und Italien im 17. Jahrhundert. Wissenskonfigurationen – Akteure – Netzwerke*. Transcript Verlag, Bielefeld, 2017. 161–204.
- Mazzetti di Pietralata 2018.* Cecilia Mazzetti di Pietralata: I Savelli come mediatori culturali tra Roma e la corte cesarea. In: Guido Braun (Hrsg.): *Wissenskulturen und Erfahrungsräume der Diplomatie in der Frühen Neuzeit. Neuere Ansätze zur Erforschung der internationalen Geschichte*. De Gruyter editore, Berlin-Boston, 2018. 37–62.
- Mazzoldi 1961.* Leonardo Mazzoldi: *L'Archivio dei Gonzaga di Castiglione della Stiviere*. Roma, 1961. (Quaderni della Rassegna degli Archivi di Stato 8)
- Mihalik 2017.* Mihalik Béla: Audiencia elutasítva. A Szentszék és a bécsi udvar Georg Adam von Martinitz gróf római követsége idején (1695–1699). In: Tusor Péter (szerk.): *Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században*. Gondolat Kiadó, Budapest-Róma, 2017. 228–242.
- Molnár 2015.* Molnár Antal: Accademia d'Ungheria in Roma. Le ricer-

- che ungheresi nell'Archivio Segreto Vaticano (1980–2010). In: *Religiosa Archivorum Custodia. IV Centenario della Fondazione dell'Archivio Segreto Vaticano (1612–2012). Atti del Convegno di Studi. Città del Vaticano. 17–18 aprile 2012*. Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano, 2015. 686–698. (Collectanea Archivi Vaticani 98)
- Parma 2013.* Tomáš Parma: „Vi fui a farle riverenza a nome di Vostra Signoria Illustrissima”. Franz Kardinal von Dietrichstein und seine römischen Agenten. In: Mark Hengerer (Hrsg.): *Abwesenheit beobachten. Zu Kommunikation auf Distanz in der Frühen Neuzeit*. Lit Verlag, Münster, 2013. 147–155.
- Péterffy 1742.* Carolus Péterffy: *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-catholicae in Regno Hungariae celebrata ab anno Christi MXVI usque ad annum MDCCXXXIVI*. Vol. 2. Typis Haerdum Royerianorum, Posonii, 1742.
- Tocci 1982.* Mirella Tocci (ed.): *Il diario di Jacob Emerix de Matthiis, decano della Sacra Romana Rota*. Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 1982.
- Tóth 2001.* Tóth István György: A remeterend vándormisszionáriusa. Vanoviczi János, az első pálos misszionárius levelei (1642–1677). *Levéltári Közlemények*, 72. (2001) 187–245.
- Tusor 2004a.* Tusor Péter: *Magyar történeti kutatások a Vatikánban*. Gondolat Kiadó, Budapest-Róma, 2004. (Collectanea Vaticana Hungariae I/1exc.)
- Tusor 2004b.* Tusor Péter: A magyar egyházi elit római hírforrásai. In: Z. Karvalics László – Kis Károly (szerk.): *Információáramlás a kora újkorban*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2004. 108–124. (Információtörténelem)
- Tusor 2005.* Purpura Pannonica. Az esztergomi bíborosi szék kialakulásának előzményei a 17. században. Gondolat Kiadó, Budapest-Róma, 2005. (Collectanea Vaticana Hungariae I/3)
- Tusor 2007.* Péter Tusor: Riforma, Liturgia, Canonizzazione nell'età

della confessionalizzazione (La Congregazione dei Riti e il Cattolicesimo in Ungheria 1588–1689). In: *Dall'Archivio Segreto Vaticano. Miscellanea di testi, saggi e inventari*. Vol. 2. Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano, 2007. 463–485.

Tusor 2012. Péter Tusor: Gli agenti dei prelati ungheresi a Roma nel Seicento. *Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken*, 92. (2012) 359–380.

Tusor 2014. Péter Tusor: Episcopal Crisis in the Hungarian Episcopate (1639). In: Péter Tusor – Matteo Sanfilippo (ed.): *Il papato e le chiese locali. Studi – The Papacy and the local Churches. Studies*. Sette Città, Viterbo, 2014. 147–166.

Tusor 2016. Tusor Péter: *Pázmány, a jezsuita érsek. Kinevezésének története, 1615–1616. Mikropolitikai tanulmány*. Gondolat Kiadó, Budapest-Róma, 2016. (Collectanea Vaticana Hungariae I/13)

Tusor 2018. Péter Tusor: I cardinali della corona ed i protettori del regno d'Ungheria (o degli stati asburgici) tra Quattro e Seicento. In: Matteo Sanfilippo – Péter Tusor (ed.): *Gli "angeli custodi" delle monarchie: I cardinali protettori delle nazioni*. Sette Città, Viterbo, 2018. 251–276.

Wodka 1938. Josef Wodka: *Zur Geschichte der nationalen Protektorate der Kardinäle an der römischen Kurie*. Fr. Rauch, Innsbruck-Leipzig, 1938.